

STOPY NOVOVĚKÉ SKLÁŘSKÉ VÝROBY V XAVEROVĚ (OKR. BENEŠOV)

Jiří Bernat – Milan Štědra

1. ÚVOD

Údolí řeky Sázavy tvoří již více než 150 let na svém dolním a středním toku hranici administrativních celků, jejichž centra leží s výjimkou Benešova mimo Posázaví. Periferní poloha a izolovanost krajiny na rozhraní dolní a střední Sázavy ve vztahu k větším okolním městům a kulturním centrům měla proto i přes malou vzdálenost od Prahy zřejmě značný vliv také na doposud poměrně nízkou úroveň archeologického poznání oblasti. Větší pozornost archeologie poutalo zpočátku snad jen hradiště ve Lštní, k pravěkým nálezům a k neolitickým vápencovým lomům u města Sázavy obrátil zájem až ve třicátých letech 20. století K. Žebera (*Žebera 1936/38*). Po ojedinělých výzkumech ve čtyřicátých letech v Sázavě a na mohylovém pohřebišti u Mělníka vstoupila středověká archeologie do oblasti naplno až na sklonku šedesátých let minulého století systematickým výzkumem Sázavského kláštera. Raně středověkým lokalitám i jejich souvislostem se od té doby věnoval zejména J. Bubeník (*Bubeník 1970; 1971; 2001*) a poznání posázavských hradů sledoval soustavným úsilím T. Durdík.

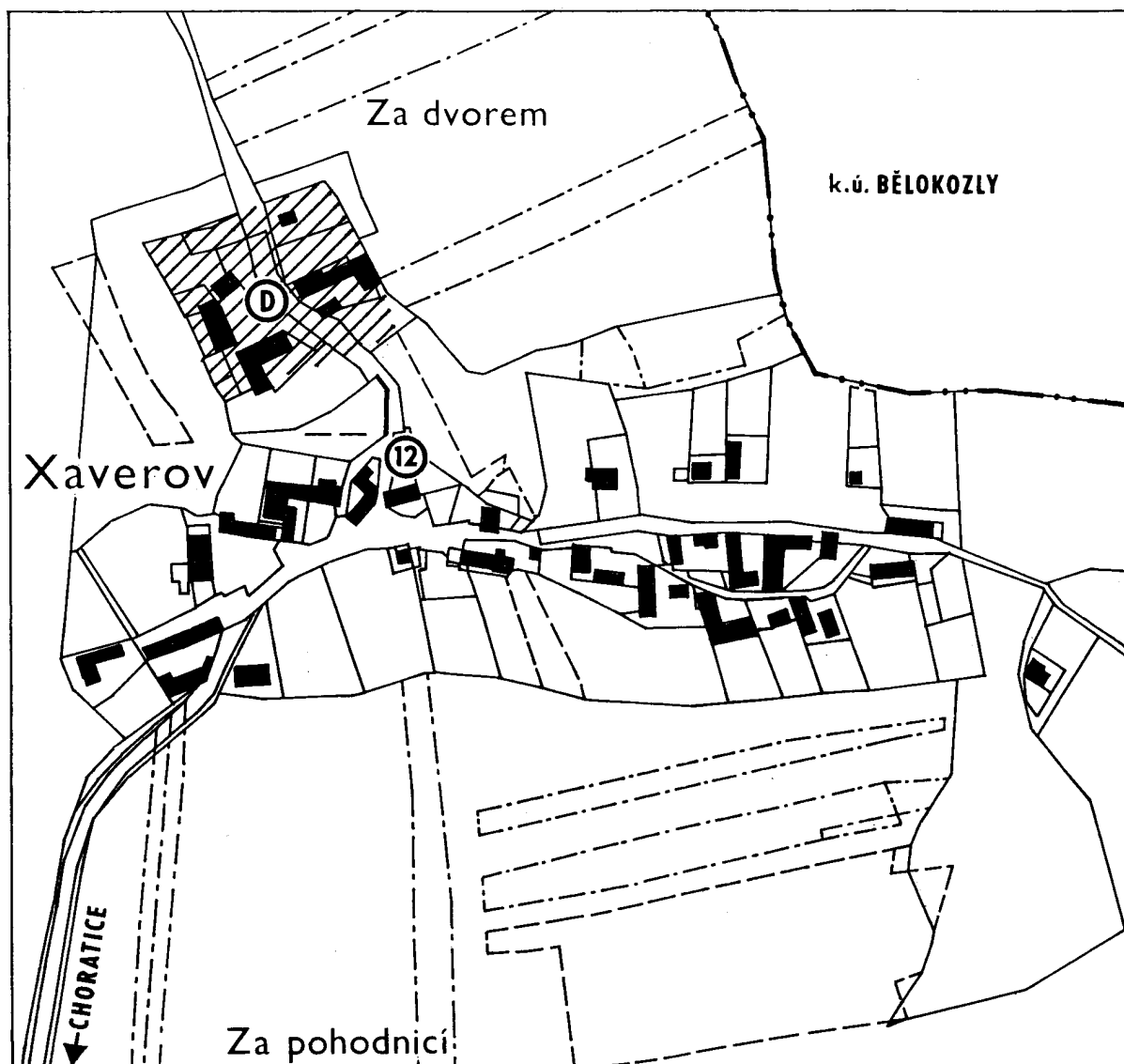
Poslední roky archeologického výzkumu přinesly návrat k problematice posázavského pravěku a hradišť (*Bernat – Kališ – Štědra 2002; Bernat – Štědra 2005*), zcela opomíjená zde však stále zůstává archeologie novověku. Právě proto referujeme v předkládaném příspěvku o malém záchranném výzkumu novověké archeologické situace v Xaverově (okr. Benešov), která souvisí s posázavským sklářstvím.

2. ARCHEOLOGIE A HISTORIE LOKALITY

Obec Xaverov leží na území Středočeského kraje a přes řadu územně správních změn posledních let stále spadá do okresu Benešov. Nachází se v jeho severovýchodní části, asi 3,5 km na JJZ od města Sázavy. Horopisně patří Xaverov v oblasti Středočeské pahorkatiny do geomorfologického celku Benešovská pahorkatina. Podle nejpodrobnějšího členění georeliéfu je poloha výzkumu umístěna v okrsku Divišovská pahorkatina při východnímu okraji podcelku Dobříšská pahorkatina (*Demek 1987, 34, 40–41, 79*). Střed obce (460 m n. m.) leží pod prameništěm bezejmenné vodoteče, která stéká k SV, ale po necelém kilometru pod Bělokozly přijímá drobný tok, ostře mění svůj směr a jihovýchodně od Xaverova ústí v hlubokém údolí do Křešického potoka, který se od západu vlévá v Poříčku zleva do Sázavy. Nejmenší vzdálenost k řece je však severovýchodním směrem, kde oblouk Sázavy u Vraníka je od Xaverova vzdálen vzdušnou čarou jen 2,5 km.

Až do nedávné doby chyběly z katastru Xaverova jakékoli archeologické informace. V roce 1997 našel při práci na poli (p. p. č. 482) J. Hervert kamenný broušený nástroj. Celá, jen mírně poškozená teslice zapadá do zajímavé a relativně husté sítě bodů s náhodnými nálezy neolitické i eneolitické broušené industrie v okruhu neolitických lomů na Bílém kameni (3,5 km SV od Xaverova) a eneolitických výšinných sídlišť na katastru Sázavy a Stříbrné Skalice. Nález je uložen v Králově sbírce v Sázavě-Černých Budech (*Bernat – Štědra 2007, 5, 7*).

Mladší pravěké ani raně nebo vrcholně středověké nálezy nejsou z xaverovského katastru zatím známy. V blízkosti Xaverova se přitom nacházejí dvě hradiště; na katastru Sázava/Dojetřice (2,5 km k S) a u Vraníka (katastr Ledečko, 3 km k V). Na sousedním katastru Bělokozly leží na ostrožně (2 km k SV) nad Dojetřickým potokem ještě další středověké opevnění (*Bernat – Štědra 2004, 54*).

Obr. 1. Xaverov, okr. Benešov. Intravilán obce na podkladě katastrální mapy s vyznačenou polohou záchranného výzkumu v jámě pro odpadní jímku u domu č. p. 12. V severní části nad rybníkem je šrafičky zvýrazněn i v dnešní parcelaci dobře patrný čtvercový areál raabizovaného hospodářského dvora Xaverhof (D)

Na základě některých indicií v novověkých písemných pramenech bývá do polohy dnešního Xaverova umisťována zaniklá středověká osada Křivolaje (Tywoniak 1972, 200). Archeologické doklady takové lokalizace zatím chybí, možná je i poloha zaniklé vsi mimo xaverovský katastr (Bernat – Štědra 2007, 9).

Historické počátky Xaverova je možné spolehlivě klást až do novověku. Kolem roku 1730 založila vrchnost z Ostředka u Choratic, zřejmě v místě dnešního Xaverova, skelnou „Choradskou huť“ (Adler 1968, 300). Prvá zmínka se vztahuje k roku 1731, kdy zde huť již stála a jejím nájemcem byl Adam Bolder (Maštaliř 1966), uváděný také jako Heller či Hoeller (Adler 1968, 300). S ním sem přišli skláři Jan Veselý, Ferdinand Frigner, Jan Šrenek, bratři Prajzlerové a sklář Krajner, který předtím pracoval asi v huti na Nechybě u Sázavy. Kolem roku 1738 se nájemcem stal Petr Helbert (Maštaliř 1966), k roku 1742 jmenovaný také jako Hilgert, společně s Christianem Khuenem (Tywoniak – Tywoniaková 1986, 26), ale v roce 1744 se zde říkalo snad po dalším novém nájemci „Krajner hutě“ a o tři roky později „Marien hutě“. Zajímavá je informace, že za hutní mistra Petra Hilgerta (též Heldgrt) odebíral sklo Jan Jiří Holer z České Kamenice (Adler 1968, 300). V roce 1742 postihla „choratské hutě“, jak se jim také

říkávalo, pohroma. Během jednoho roku zde zemřelo více než 20 lidí (*Maštaliř 1966*). Zřejmě této sklárny se týká zpráva, že koncem roku 1746 nebo počátkem roku následujícího byla na ostředeckém statku stržena stará skelná huť, která pracovala po osmnáct let a do značné míry zdecimovala zdejší lesy. Hospodaření na místě hutě a v jejím okolí přešlo do režie nově založeného panského dvora, nazývaného v letech 1749–51 Marienhof. Po roce 1752, kdy ostředecký statek koupila pražská jezuitská kolej, dostal dvůr nový název podle patrona řádu Františka Xaverského – Xaverhof. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 připadla nejprve správa xaverovského dvora administraci státních statků, nakonec byl dvůr zrušen a provedena jeho raabizace dokončená v roce 1783 (*Tywoniak – Tywoniaková 1986*, 18). Za první písemnou zmínku o Xaverově bývá obvykle považována až o několik let starší zpráva z roku 1788 (*Schaller 1788*, 125; *Kolektiv 1978*, 62).

Existenci sklárny na xaverovském katastru dokládá také místní pojmenování „Hutě“, kterého se vedle názvu Xaverov užívalo pro samotou nebo část osady v osmdesátých letech 18. století i později (*Sommer 1844*, 106). Otázkou zůstávala přesná lokalizace zaniklé sklárny – choratické hutě – v rámci dnešního xaverovského katastru.

Podle místní tradice bývala sklárna umístována k chalupě pana Horáka č. p. 12 (st. p. č. 41) nad pravým břehem potoka pod hrází malého rybníka uprostřed vsi (*obr. 1:12*). Při obnově hráze koncem padesátých let 20. století byly nalezeny kusy surového skla, sklářské strusky a dokonce i zlomky hutních pánví (*Tywoniak – Tywoniaková 1986*, 26). Zmiňované nálezy jsou dnes nezvěstné.

Před několika lety byla Horákova chalupa i s hospodářskými objekty zbořena, nejužší místo komunikace na jižním konci hráze bylo rozšířeno a na parcele s upraveným průběhem hranic vyrostl nový domek. Po vyhloubení stavební jámy pro odpadní jímku u novostavby v roce 2004 došlo k dalším nálezům, na které upozornil starosta obce Jiří Hervert. Proč nebyl na stavbě domku ani jímky zajištěn archeologický dohled, jsme nezjišťovali a v téměř již zasypané stavební jámě jsme neprodleně provedli během jediného výjezdu 12. 6. 2004 záchranný výzkum.

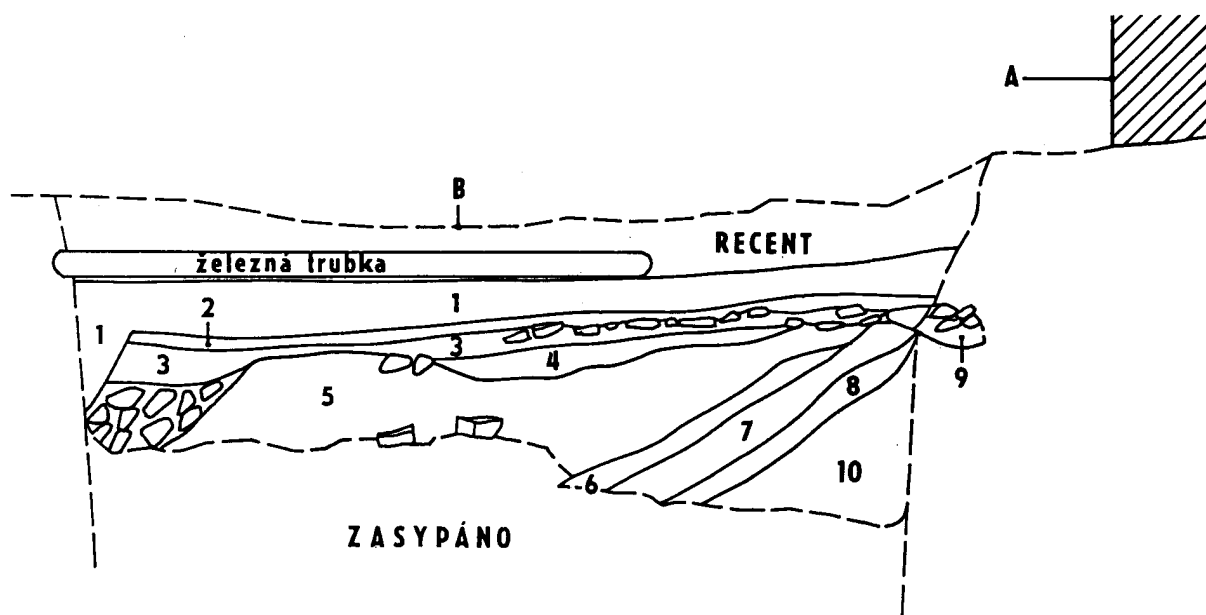
3. POPIS NÁLEZOVÉ SITUACE A NÁLEZŮ

V blízkosti severozápadního nároží novostavby domu se nacházela polozasypaná stavební jáma o půdorysných rozměrech asi 2,8×2,6 m, s již vloženou plastovou nádrží jímky. Nejlépe přístupná zůstala východní stěna výkopu, odkrytá do hloubky 1 m a po začištění využitá pro dokumentaci řezu porušenou archeologickou situací (*obr. 2*).

Řez (d. 2,8 m) ležel přesně ve směru prodloužení západní stěny domku a protínal podélně zásyp rýhy s železnou odpadní nebo vodovodní trubkou. Dno výkopu pod trubkou tvořila v celé délce řezu černohnědá písčité hlína vyplňující další výkop, z kterého byl zachycen jen východní okraj (*obr. 2: vrstva 1*). Výkop porušoval starší úroveň terénu pozemku zbořené chalupy č. p. 12. Stejněměrná vrstva písku (*obr. 2:2*) překrývala v hloubce 45 cm pod okolním terénem šterkování a drobné dláždění položené na žluté a žlutohnědé a při povrchu zašedlé jílovité hlíně (*obr. 2: vrstva 3,9*). Pod vrstvou 3 ležela nejstarší úroveň nesouvislého šterkování dvora. Mělkou depresi v jeho terénu vyrovnávala šedočerná hlína (vrstva 4). Stratigraficky starší vrstvy 5–8 (*obr. 2:5–8*) zapadaly severním směrem k potoku. Při vzorkování přinesla nejvíce nálezů (č. př. 10/04-4)¹ vrstva hnědočerné hlíny promíšené žlutohnědou jílovitou hlínou s ojedinělými drobnými zlomky cihel (*obr. 2: vrstva 5*). Kromě běžného sídlištního odpadu (keramika, zlomky kamnových kachlů, zvířecí kosti) obsahovala vrstva 5 také kusy sklářských hutních pánví, zlomky forem na sklo a skleněné střepy. Podobnou náplň měla i slabší černá uhlíkatá vrstva 6, hnědošedá hlína promíšená žlutohnědou jílovitopísčitou (vrstva 7, žárem spečená cihla). Další uhlíkatá vrstva 8 nálezů nepřinesla a klín žlutohnědé až oranžové jílovité ulehlé hlíny (vrstva 10 v hloubce 55–110 cm) zapadal pod úroveň zásypu jímky. Ulehlá vrstva 10 neobsahovala ani drobné uhlíky a jevila se jako sterilní hlinité podloží, může se však jednat o přemístěný materiál (*obr. 2:6–8,10*).

Nálezový soubor ze záchranného výzkumu na stavbě odpadní jímky u č. p. 12 v Xaverově kromě běžného sídlištního odpadu (28 zlomků novověké užitkové a kuchyňské keramiky, 2 železné předměty,

¹ Nálezy jsou uloženy v Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v Praze.

Obr. 2. Xaverov, okr. Benešov. Řez ve východní stěně jámy pro odpadní jímku na pozemku zbořeného domu č. p. 12. A – SZ nároží podezdívky nového rodinného domu, B – stavbou snížený povrch terénu, Recent – zásyp novodobého výkopu, 1 – černohnědá písčitá hlína s oj. kameny, 2 – písek, 3 – žlutá až okrová a při povrchu zašedlá jílovitá hlína se štětem, 4 – šedočerná hlína, 5 – hnědočerná hlína s žlutohnědými písčitými proplásky a s oj. zlomky cihel, 6 – černá hlína s uhlíky, 7 – hnědošedá hlína s proplásky žlutohnědé jílovitopísčité hlíny, 8 – černá hlína s uhlíky, 9 – žlutohnědá až hnědá zašedlá ulehlá hlína, 10 – žlutohnědá až oranžová jílovitá hlína se štěrskem a šedými jílovitými polohami

kamenný brousek, 6 zvíř. kostí) obsahuje větší počet předmětů souvisejících s výrobou a zpracováním skla. Vedle 35 zlomků rezné, patrně technické keramiky, je to především 36 fragmentů sklářských hutních pánví, 6 zlomků sklářských forem, 28 střepů surového skla, 57 kusů sklářského odpadu (odstřížky, kapky skla), 40 střepů ze skleněných nádob a vzorek zuhelnatělého dřeva z vrstvy 5 (3 zl.).

Revidované počty nálezů se poněkud liší od předběžně publikovaných údajů (Štědra 2006, 14). Z nálezového souboru jsme vyloučili sběr bratří Hervertů z Xaverova s přimíšenými ojedinělými nálezy zlomků hutních pánví a skla z jiných částí katastru, u skleněných střepů započítáváme jednotlivé zlomky všech druhů skla, jeden keramický zlomek byl zařazen mezi kamnové kachle.

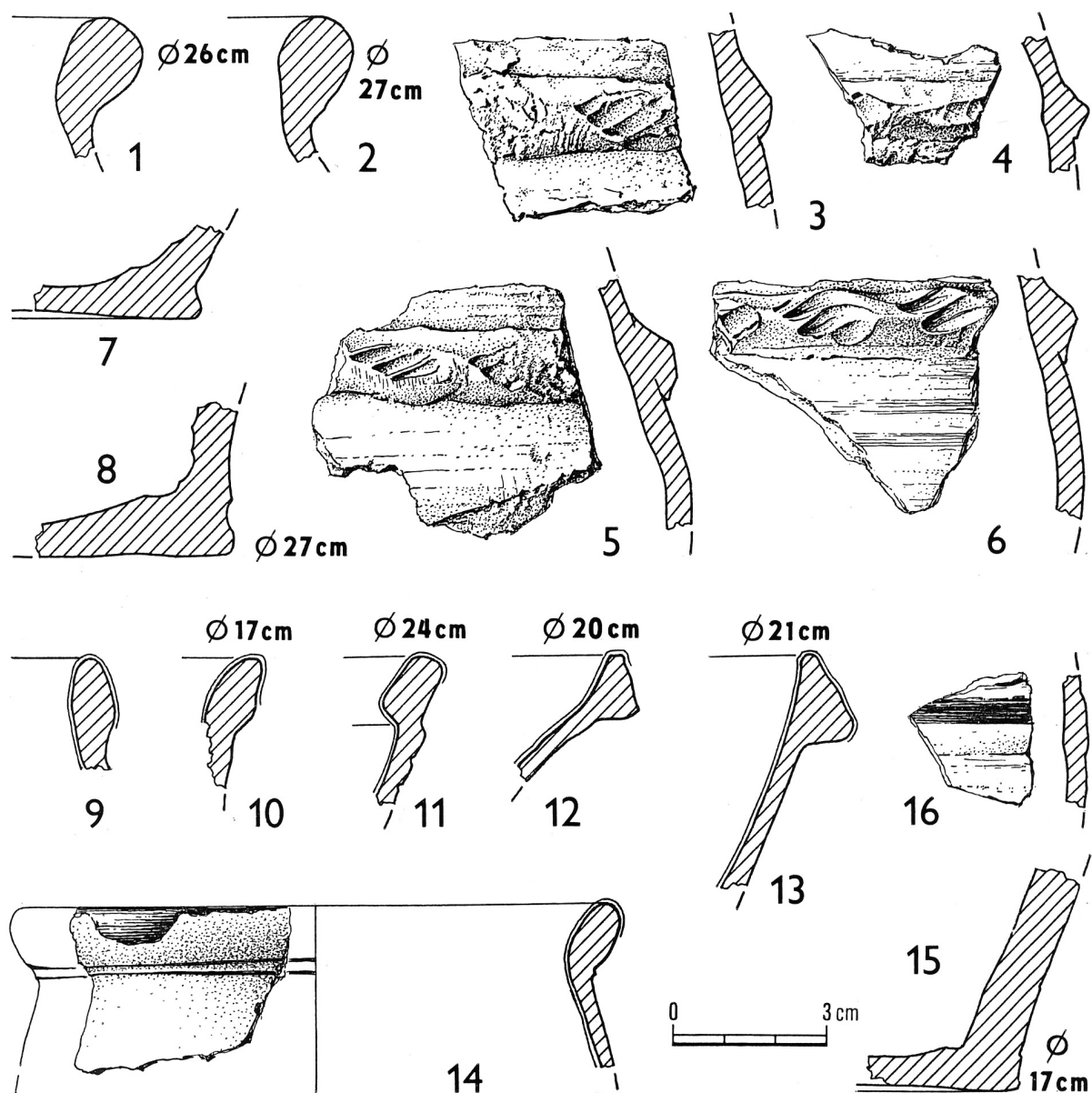
Č. př. 10/04-1. Sběr na hromadě zeminy z výkopu pro odpadní jímku

Užitková a kuchyňská keramika: 1 zl. okraje (prům. 17 cm), bělavý střep, jemný mat., vnitř. zelenohnědá glazura, tvrdý výpal (obr. 3:10); 1 zl. šikmo seříz. a podseknutého okraje (prům. 21 cm) rendlíku, okrový střep, rotační rýžky, vnější p. očazený, vnitř. hnědozel. glazura přesahující přes okraj (obr. 3:13); 1 zl. okraje mísy (prům. ústí 24 cm), dovnitř zesílený a šikmo seříznutý, pod okr. prožlabení, jemný mat., vnitř. hnědozelená glazura, vnější str. hladká, neglazovaná (obr. 3:11); 1 zl. stěny, sv. okrový až bělavý střep, jemné ker. těsto, na vnější str. červeně mal. horizont. pruh (5 mm) a nepatrný úsek vlnovky, uvnitř modelační žlábký, jemné rotační rýžky a bezbarvá glazura, tvrdý výpal (obr. 3:16); 1 zl. dna a stěny, podstava hladká, při patě stěny užší lišta, b. sv. červenohnědá až okrová, vnější p. zašedlý, na vnitřní str. stěn zelená transparent. glazura, dno rezné, jemný mat. s oj. úl. hornin do 2 mm, menší obsah velmi jemné slídy, tvrdý výpal; 1 zl. okraje talířovité mísy (prům. ústí 20 cm), b. sv. okrová, vnitř. žlutozel. glazura, tvrdý výpal (obr. 3:12). Dat.: NO 2; 2 zl. stěny jedné mísy s vnitř. bezbarvou glazurou s kapkami zel. glazury; 3 zl. dna a stěny jedné rezné nád., uvnitř kapky hnědé glazury; 1 zl. stěny s vnitř. bezbarvou až sl. zelenou glazurou; 1 zl. páskového ucha, hnědá glazura; 1 zl. stěny, vnější str. rezná, vnitřní bezbarvá glazura; 1 drobný zl. stěny, vnější zelenohnědá transparentní a vnitřní bezbarvá glazura. Bělavý, místy načervenalý střep, jemná keramická hmota, tvrdý výpal. Dat.: NO 2; 1 zl. stěny, na lomu okrový načervenalý, jemný mat., hnědá opakní glazura, tvrdý výpal. Dat.: NO 2 (2. pol. 19.–1. pol. 20. stol.).

Rezná (technická) keramika: 2 zl. sl. vyhnutých ovalených okrajů velkých nád. (prům. ústí 26–27 cm, obr. 3:1,2; 12 zl. stěn; 1 zl. stěny s promačkávanou lištou (obr. 3:4); 2 zl. dna a stěny (obr. 3:7). Barva sv. okrová až bě-

lavá, ostřivo oj. až do 2 mm, menší obsah jemné slídy vnější povrch hlazený, mírně drsný, vnitřek s výraznými rotačními žlábkami a mírně krupičkovitým povrchem, tvrdý výpal. 1 zl. stejné třídy, patrně druhotně přepálený, má vnější stranu zašedlou, vnitřní šedou s místy slinutým povrchem. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Technická keramika – sklářské hutní pánve: 1 zl. s hranou, patrně z okraje pánve; 1 zl. (max. tl. 30 mm) na povrchu s prohlubněmi vyplněnými slabě nazelenalým sklem; 1 zl. s úsekem povrchu s tm. šedým až černým sklovitým nápekem; 1 zl. (tl. 27–51 mm) s kusu skla přitavenými k povrchu; 1 zl. (tl. 46 mm) s přitavenou vrstvou skla o max. tl. 20 mm; 1 zl. stěny, tl. 13–18 mm; 1 zl., tl. 20–22 mm; 1 zl., tl. 23–26 mm; 1 zl., tl. 23–32 mm; 1 zl., tl. 24 mm; 1 zl., tl. 24–34 mm; 1 malý zl., tl. 25–27 mm; 1 menší zl., tl. 27 mm; 1 zl., tl. 30–35 mm; 1 zl., tl. 42–53 mm; 1 zl. odloup. povrchu pánve, max. tl. 8 mm; 1 amorf. zl. s mušlovitými lomy; 1 amorf. zl.; 1 spečený amorf. zl. Barva při povrchu bělavá, na lomu šedá až sv. šedozelená, oj. hnědošedé jádro. Jemný materiál, oj. bublinky či póry, velmi tvrdý výpal odpovídající kamenině (*obr. 4*). Dat.: NO 2 (asi 1730–1746); 1 zl., tl. 30–33 mm; 1 zl., tl. 31–33 mm; 1 zl., tl. 45–56 mm; 1 zl. dna (tl. 63–65 mm) a stěny (tl. 33 mm) se zbytkem skla (*obr. 4:14*). Barva povrchu bělavá, na lomu nažloutlá, jádro až žluté. Jemný mat, oj. drobné dutiny či póry, velmi tvrdý výpal odpovídající kvalitou kamenině. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Obr. 3. Xaverov, okr. Benešov. Záchranný výzkum v jámě pro odpadní jímku na pozemku zbořeného domu č. p. 12. 1–8 – rezná technická keramika, 9–16 – běžná keramika s vnitřní glazurou (asi 1730–1746)

Technická keramika – sklářská forma: 1 zl. stěny, tl. 23–27 mm, bělavý jemný mat., vnitř. povrch rovný, hladký, vnější strana zvlněná, s důlkem, tvrdý výpal. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Technická keramika – kamnový kachel: 5 zl. (+2 zl. č. př. 10/04-3, slepeno) římsového rámového kachle s reliéfní výzdobou: v dol. části zaoblená lišta, nad ní vlys s mušlemi mezi rozvilinami, na římsce listovec. V boční straně rámu (hl. rámu min. 60 mm) kruhový kónický otvor (prům. 25–36 mm). Keramické těsto se zrnky hornin max. do 0,5 mm (oj. větší) a jemnou slídou. Čelní neglazovaná strana (s oj. kapkami hnědé glazury) nese zbytky červeného nátěru, vnitřek je očázený (profil: obr. 5:8). Dat.: NO 2 (18. stol.).

Sklo – surové sklo: 15 amorf. zl.; 2 zl. masivního střepu s úsekem rovného povrchu. Dat.: NO 2 (asi před r. 1746); 3 zl. slabě růžově zabarveného skla. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Sklo – odpad ze zpracování: 14 různých zl. (mj. odstřížky) a 1 odstřížek stěny (tl. 2 mm) se žebrovaním (jedna str. plochá); 1 zl. zploštělé trubičky (4,5×6 mm, doch. délka 24 mm); bezbarvé sklo. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746); 14 zl., z toho jeden se žebrovaním, slabě růžově zabarvené sklo. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Sklo duté: 1 zl. kuličky (prům. 20 mm) patrně z víčka; 1 zl. tzv. roztočení – nožky s úsekem okraje a nasazené esovitě prohnuté stěny (tl. 3 mm), 1 zl. stěny odlomený v místě nálepu ke dnu; 1 zl. vyhnutého okraje tenkostěnné nád. (obr. 6:2); 2 zl. dna a stěny sklenice či poháru, prům. dna 100 mm, tl. max. 5 mm, válec stěn (tl. 2 mm) nalepen k roztočení (dnu) se zvednutým středem se stopou po odlomení od píšťaly (obr. 6:1); 1 zl. dna (prům. 50 mm) a těla osmiboké (min. tl. 3 mm) žebrované nádoby-číšky (obr. 6:3); 1 zl. tenkostěnného (tl. 1 mm) skla (z víčka?); 9 zl. stěn z růz. nádob s rozdílnou patinou; 1 zl. dna (zesíleného k nožce až na 7 mm) a stěny (tl. 1,5 mm); 2 zl. ouška profilovaného podélně čtyřmi žebry; 1 zl. stěny. Bezbarvé sklo. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746); 3 zl. stěn, tl. 2–4 mm; 1 zl. dna a stěny se žebrovaním (obr. 6:4), slabě růžově zabarvené sklo. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746); 1 zl. hrdla zesíleného žebrem, z lahve, bezbarvé sklo. Dat.: NO 2 (19.–20. stol.); 1 zl. esovitě prohnuté stěny (tl. až 5 mm) z bílého opakního skla. Dat.: NO 2 (19.–20. stol.); 1 zl. stěny (tl. 1 mm), bílý záťah, patrně tzv. kostěnka. Dat.: NO 2; 1 zl. těla silnostěnné nádoby z tm. zeleného skla. Dat.: NO 2 (19.–20. stol.).

Sklo ploché: 1 zl., tl. 1,5 mm, čiré sklo. Dat.: NO 2.

Železo: 1 zl. hřebíku. Dat.: NO.

Železo – litina: 1 zl. litinového hrnce (tl. stěny 2–3 mm), na vnější str. modrý email. Dat.: NO 2 (19.–20. stol.).

Zvířecí kosti: 4 zl. (neurčováno).

Stavební keramika – cihly: 2 zl. spečených cihel (formát neměřitelný). Dat.: NO (asi 1730–1746).

Kámen: 1 zl. středové části dvojkónického plochého brousku z hnědého až hnědošedého jemnozrnného pískovce, hrany obroušené (obr. 5:9). Dat.: NO 2.

Č. př. 10/04-2. Začištění východní stěny (V profilu) jámy pro odpadní jímku

Užitková a kuchyňská keramika: 1 zl. stěny, tenkostěnný hnědošedý (na lomu bělošedý), uvnitř okrový střep, přihlazovaný povrch, na vnitřní straně rotační rýžky a kapky zelené transparentní glazury, tvrdý výpal. Dat.: NO 2; 1 zl. stěny a dna (prům 17 cm) větší nád., b. tm. šedá, (lom sv. šedý až bělošedý), vnější povrch zvlněný, při patě stěny jemné rotač. rýžky, výše je tělo nesouvisle přehlazené, uvnitř modelační žlábký, spodek dna vyhlazený. Jemné keram. těsto s oj. kamínky (až do 10 mm); tvrdý redukční výpal (obr. 3:15). Dat.: NO 1–2.

Režná (technická) keramika: 1 drobný zl. stěny; 1 zl. stěny s lištou s hřebenovým vrypem (obr. 3:3), b. sv. okrová až bělošedá, ker. těsto ostřené zrnky hornin (oj. do 2 mm), vnější str. hlazená, mírně drsná, vnitřní s rotačními žlábký a mírně krupičkovitým povrchem, tvrdý výpal. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Technická keramika – sklářské pánve: 1 zl. s ús. hlazeného povrchu; 1 zl. s otisky prstů a promačkávaným povrchem (dno pánve?); 1 zl. s ús. zvlněného přihlaz. povrchu, max. rozm. 50 mm (dno pánve nebo zl. formy); 1 větší zl. stěny, tl. 24–26 mm, b. bělavá, sv. šedá až šedo zelená, oj. šedo hnědé jádro, jemný materiál s oj. zrnky hornin (do 0,5 mm), velmi tvrdý výpal odpovídající kamenině; 1 amorfní sklovitě spečený zl. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746); 1 drobný zl., b. sv. šedožlutá, žluté jádro, jemný materiál, velmi tvrdě vypálený slinutý střep odpovídající kamenině. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Sklo – surové sklo: 1 amorfní střep. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Sklo – odpad ze zpracování: 11 zl., mj. odstřížků. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

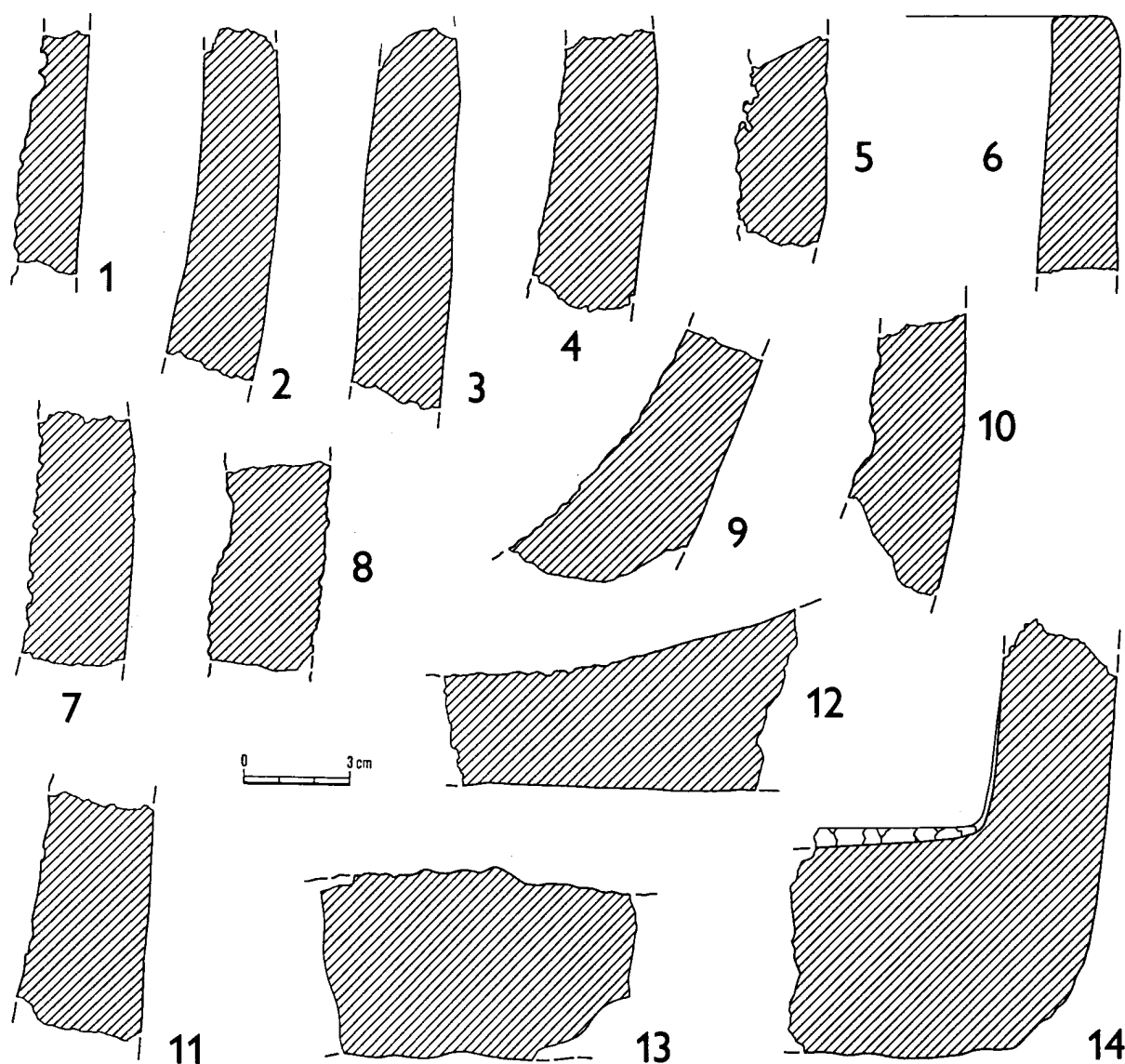
Sklo duté: 1 zl. dna (roztočení tl. max. 4 mm, prům. 100 mm) a nalepený válec stěn (tl. 2 mm) – s lištou při patě, patrně další zl. nád. z č. př. 10/04-1, bezbarvé sklo (obr. 6:1). Dat.: NO 2 (asi 1730–1746); 1 zl. duté žebrované trubičky, nožky či výlevky (prům. 8/19 mm), žlutě zabarvené sklo. Dat.: NO 2; 1 zl. stěny, tl. 2,5 mm, bez patiny. Dat.: NO 2 – Recent. 1 zl. dna bez patiny, s plast.značkami (údaje o typu, obsahu a výrobci), bezbarvé sklo. Dat.: Recent

Č. př. 10/04-3. Vzorkování východní stěny jámy pro odpadní jímku
(do hloubky 20 cm od povrchu terénu)

Technická keramika – kamnový kachel: 2 zl. římsového kachle s reliéfní výzdobou. Zlomky téhož kachle (slepeno) pod č. př. 10/04-1, tam i popis nálezu (profil: *obr. 5:8*). Dat.: NO 2 (asi př. r. 1746).

Č. př. 10/04-4. Vzorkování vrstvy 5 ve východní stěně jámy pro odpadní jímku.

Užitková a kuchyňská keramika: 1 zl. stěny; 1 zl. stěny a dna. Bělavý, na povrchu načervenalý střep, jemný mat. s oj. kamínky, vnější str. hladká, vnitř. povrch slinutý, dno odříznuté, tvrdý výpal. Dat.: NO 2; 2 zl. ovalených, na vnější str. odsazených okrajů (ven přehnutý a přehlazením zaoblený okraj – technologie patrná na profilu), na lomu hnědošedý, jemný mat., vnější str. hladká očazená, uvnitř rotační žlábký a sv. nebo tm. hnědá transparentní glazura, tvrdý výpal (*obr. 3:9,14*). Dat.: NO 2; 1 zl. stěny, b. bělošedá až sv. okrová, jemné keram. těsto, vnější p. hladký, vnitřní s rotačními rýžkami a bezbarvou glazurou a kapkami sv. zelené transpar. glazury. Dat.: NO 2; 4 zl. stěn, b. bělošedá až okrová, někdy načervenalá a místy zašedlá, jemné ker. těsto, vnější str. hladká, uvnitř modelační žlábký a jemné rotační rýžky překryté žlutou transparentní glazurou; 1 zl. stěny a dna, vnitř. glazura jen na stěnách. Dat.: NO 2.

Obr. 4. Xaverov, okr. Benešov. Záchraný výzkum v jámě pro odpadní jímku na pozemku zbořeného domu č. p. 12. Profily fragmentů sklářských hutních pánví ze sběru na zemině z výkopu (1–5, 7–14) a z vrstvy 5 (6). 6 – okraj, 1–5, 7–11 – stěny, 12, 13 – dna, 14 – dno a stěna se zbytkem skla. Žárovzdorná keramika

Režná (technická) keramika: 2 zl. stěn s lištou s hřebenovými vrypy (*obr. 3:5,6*); 12 zl. stěn; 1 zl. stěny a dna. Barva okrová až bělošedá, někdy načervenalá, vnější str. slabě zvlněná, mírně drsná až sl. krupičkovitá; uvnitř modelační žlábký a jemné rotační rýžky, tvrdý výpal. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Technická keramika – sklářské pánve: 1 zl. rovně seříznutého okraje a 1 zl. stěny (slepeno, *obr. 4:6*), 2 zl. rovně seříz. okrajů, max. tl. 26 mm a 1 drobný zl. Povrch sklovitý, slinutý, bělavý, střep na lomu sl. nazelenalý, jádro až sv. hnědošedé, velmi tvrdý výpal odpovídající kamenině; 2 zl. bělavé barvy, rozpraskané, jedna strana je oloupaná, druhá má sklovitě spečený povrch (výmaz pece?). Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Technická keramika – sklářská forma: 1 zl. bočního segmentu vícedílné formy na prysku s rozměry stěny 70×125 mm, na vnější straně formy vodorovná rýha pro stažení dílů formy (*obr. 5:1*); 1 zl. z vnějšího povrchu s úsekem rýhy (*obr. 5:3*) a 1 další zl. hor. okraje patrně téže formy (*obr. 5:2*); 1 zl. okraje kruhového uzávěru větší formy, zaoblený vršek, spodek je rovný a plochý (*obr. 5:4*). Barva bělošedá, vnější hrubě upravené povrchy jsou fazetované (okrájené), vnitřek forem je hladký, sv. šedý, místy zčernalý, keram. hmota jemná, výpal tvrdý. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Technická keramika – kamnové kachle: 1 zl. čelní vyhřívací stěny komorového rohového kachle s reliéfní výzdobou vegetabilního ornamentu. Na nároží širší lišta s vlnovitým okosem a dvojicemi šikmých rýh (*obr. 5:6*). Patrně z této kachle: 1 zl. čelní vyhřívací stěny a 1 zl. ČVS s úsekem užší ploché obvodové lišty (slepeno, *obr. 5:5*); 2 zl. přehnutého okraje ústí komory (hl. 45 mm, *obr. 5:7*); 1 amorfní zl. Barva bělošedá až místy sv. okrová, ČVS s červeným nátěrem, ker. hmota jemná s oj. kamínky (do 1 mm) a jemnou slídou. Dat.: NO 2; 1 větší plochý neurč. zl., b. sv. cihlová, hrubší těsto i povrch. Dat.: NO 2 (18. stol.).

Sklo – surové sklo: 7 amorfních masivních střepů NO 2 (asi př. r. 1746).

Sklo – odpad ze zpracování: 15 zl. ruz. typu včetně zl. zkroucené žebrované stěny. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Sklo duté: 1 zl. válcovité nádoby (tl. stěny 1–1,5 mm); 5 zl. stěn z bezbarvého skla. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Sklo ploché: 1 olámaný zl. s výrazným irisem. Dat.: NO 2 (18. stol.).

Zuhelnatělé dřevo: 3 zl.

Zvířecí kosti: 2 zl.(neurčováno).

Č. př. 10/04-5. Vzorkování vrstvy 6 ve východní stěny jámy pro odpadní jímku

Režná (technická) keramika: 1 zl. dna, b. sv. šedá načervenalá, ker. hmota s oj. zrnky hornin do 0,5 mm a jemnou slídou, uvnitř rotační žlábký, tvrdý výpal. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Technická keramika – sklářská forma: 1 masivní zl. s úsekem nerovného, hrubě upraveného povrchu, b. bělošedá narůžovělá, jemná keram. hmota, stř. tvrdý výpal. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Sklo – výrobní odpad: 1 zl. zkroucené stěny. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Sklo duté: 1 zl. okraje, bezbarvé sklo. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

Stavební keramika – cihla: 1 zl. s úsekem nataveného povrchu. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

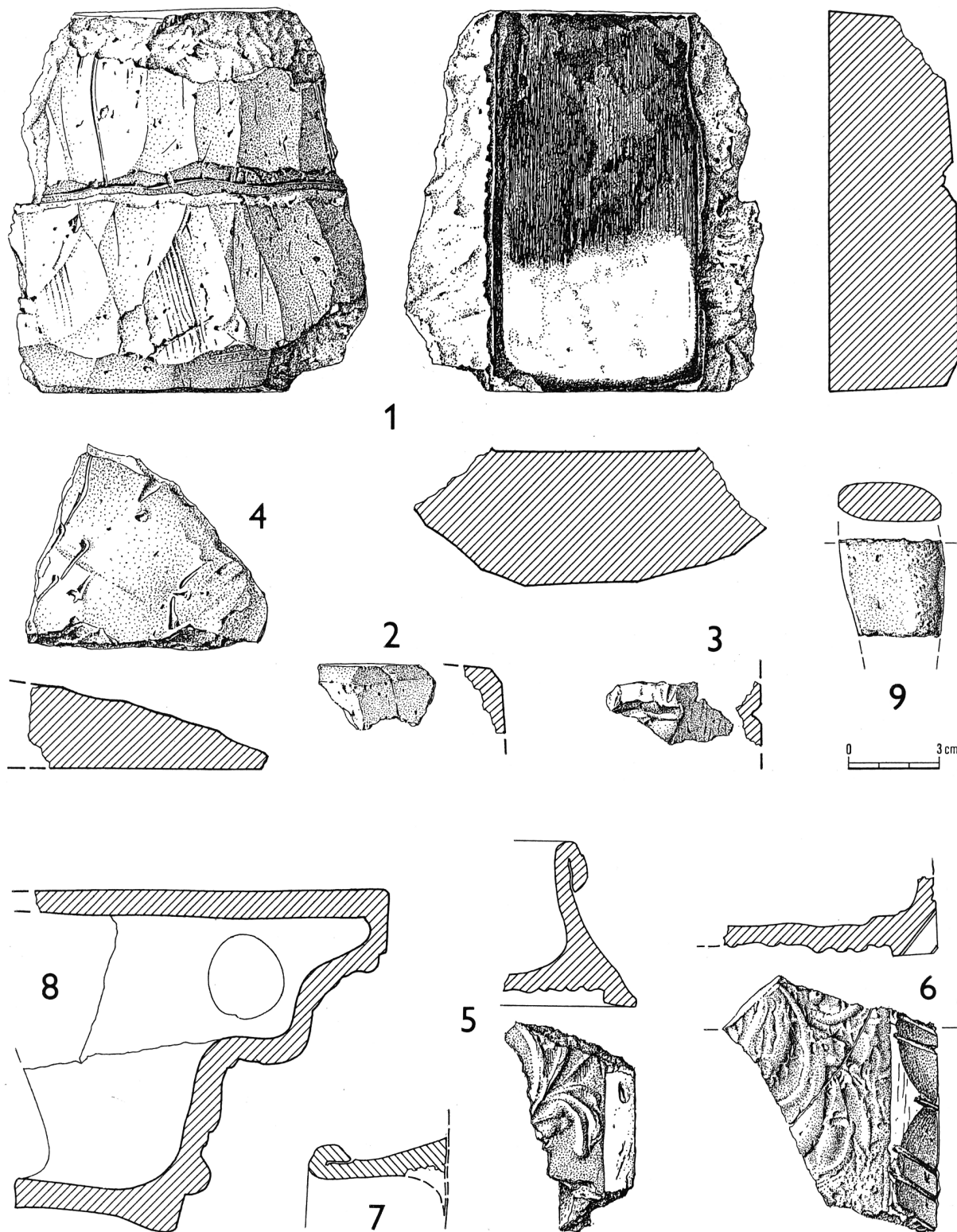
Č. př. 10/04-6. Vzorkování vrstvy 7 ve východní stěně jámy pro odpadní jímku

Stavební keramika – cihla: 1 zl. se sklovitě nataveným povrchem, v. 7 cm. Dat.: NO 2 (asi 1730–1746).

4. ROZBOR A DATOVÁNÍ NÁLEZŮ

4.1. Běžná užitková a kuchyňská keramika

Z celkového množství nálezů tvoří běžná užitková a kuchyňská keramika méně početnou skupinu malých až drobných zlomků zachycených sběrem na hromadě hlíny vyvezené z výkopu (č. př. 10/04-1, 16 zl.), při začišťování řezu ve východní stěně výkopu (č. př. 10/04-2, 2 zl.) a vzorkováním vrstvy 5 (č. př. 10/04-4, 10 zl.), která obsahovala sklářský odpad. Část keramických nálezů ze sběru nad výkopem může sice pocházet i ze stratigraficky mladších horizontů dvora domu č. p. 12, celý soubor se však jeví jako poměrně jednotný. Po technologické stránce se jedná o běžnou, na kruhu vytáčenou hrnčinu. U většiny zlomků je jemná a tvrdě vypálená keramická hmota na lomu bělavá až velmi světle okrová; vnější režný povrch má však místy načervenalý a někdy až světle červenohnědý tón. Vnitřky nádob jsou polévané, nejčastěji transparentními glazurami zelených odstínů, ale i bezbarvou glazurou a méně

Obr. 5. Xaverov, okr. Benešov. Záchraný výzkum v jámě pro odpadní jímku na pozemku zbořeného domu č. p. 12. 1–3 – fragmenty sklářské formy na prysku, 4 – část sklářské formy, vrstva 5 (asi 1730–1746); 5–8 – kamnové kachle, sběr nad výkopem a vrstva 5 (asi př. r. 1746); 9 – brousek. 1–8 keramika, 9 – kámen

i hnědými polevami. Ojedinele se objevuje i keramika se sv. hnědočerveným tvrdým střepem a vnitřní glazurou. Z tvarů se vyskytly hrnec (*obr. 3:9,14*), rendlík (*obr. 3:13*), mísa (*obr. 3:11*) a talířovité mísa (*obr. 3:12*). Otevřené tvary mají na světlejší pokladové glazuře jednoduchý dekor – kapky tmavší glazury. Popsanou skupinu keramiky je možno datovat do mladšího novověku (NO 2).

Zcela odlišnou keramickou třídu představuje fragment stěny a dna (*obr. 3:17*) na kruhu vytáčené redukčně vypálené větší nádoby s nesouvisle hlazeným vnějším povrchem těla. Redukční hrnčina s těžištěm výskytu v raném novověku se však díky některým svým výhodným vlastnostem vyráběla i v mladším novověku a používala se zejména ve venkovském prostředí v hospodářství a kuchyni až do 19. století, zlomek se tak nevymyká z chronologického rámce ostatních keramických střepů.

Výrazně mladším keramickým nálezem (ze sběru nad výkopem) je pouze jediný zlomek hrnčiny s oboustrannou neprůsvitnou hnědou glazurou (2. polovina 19–1. polovina 20. století).

4.2. Režná (technická) keramika

Kromě běžné užitkové a kuchyňské keramiky jsme získali také 35 zlomků (okrajů, stěn i den) specifické keramické třídy. Na kruhu vytáčená keramika z hrubšího ostřeného těsta je režná, tvrdě vypálená a její barva se pohybuje od bělošedé po sv. šedou se slabým okrovým nebo červeným zabarvením. Také vzorkování vrstvy 5 (*obr. 2:5*) přineslo vedle nálezů mladší novověké běžné keramiky s vnitřní glazurou 15 zlomků (č. př. 10/04-4) režné keramiky. Její depozice ve vrstvě se sklářským odpadem vede k závěru, že se jedná o keramiku, která je spojena s výrobou skla. Přes značnou fragmentárnost se dá usuzovat na vyšší a větší tvary s plastickou promačkávanou a hřebenovými vrypy členěnou lištou v horní partii těla, se silným ovaleným okrajem a rovným dnem. Nádoby mohly sloužit k uchovávání sklářských surovin nebo i k chlazení skla.

4.3. Technická keramika – sklářské hutní pánve

Ze sběru nad výkopem i z vrstvy 5 pocházejí masivní kusy speciální žárovzdorné keramiky, která svým charakterem připomíná kameninu. Světle šedozeleň, šedý až bělavý povrch má někdy na vnitřní straně prohlubně nebo houbovitou strukturu a sklovitý povrch, místy i skutečné zbytky skla. Vnější strana je hladká, slinutá. Přesto lze soubor fragmentů sklářských hutních pánví z Xaverova rozdělit zhruba do dvou skupin. První charakterizuje na lomové ploše sv. šedé nazelenalé zabarvení a někdy i hnědošedé jádro střepu, druhou skupinu představují zlomky se sv. šedou nažloutlou barvou a žlutým jádrem. Uvedené rozdílly mohou znamenat i různé zdroje pánvařských jíílů. Mohlo se tak projevit to, že některé pánve či materiál na jejich výrobu si připravovala sama huť, snad z nějakých blízkých zdrojů jíílů (sázavský jííl; *Drahotová a kol. 2005*, 498), zatímco část materiálu byla kupována a přivážena z větší vzdálenosti nebo z jiné huti.

Ze zlomků, které výzkum přinesl, nelze zjistit bezpečně žádný z rozměrů pánví, možné je však určit jejich tvary. Zlomky ukazují patrně na typ, u kterého mísovité dno uvnitř plynule přechází do stěny (*obr. 4:9,12*). Bezpečně je doložen i tvar pánve s téměř rovným dnem a ostře nasazenou stěnou, která se mírně rozevírá, okraj je ostře vodorovně seříznutý (*obr. 4:6,14*). Uvedený typ pánve se objevuje od 17. století (*Drahotová a kol. 2005*, obr. 25:g), podle tloušťky dna (i přes 60 mm; *obr. 4:14*) spadají xaverovské pánve spíše do 18. století (*Drahotová a kol. 2005*, 493).

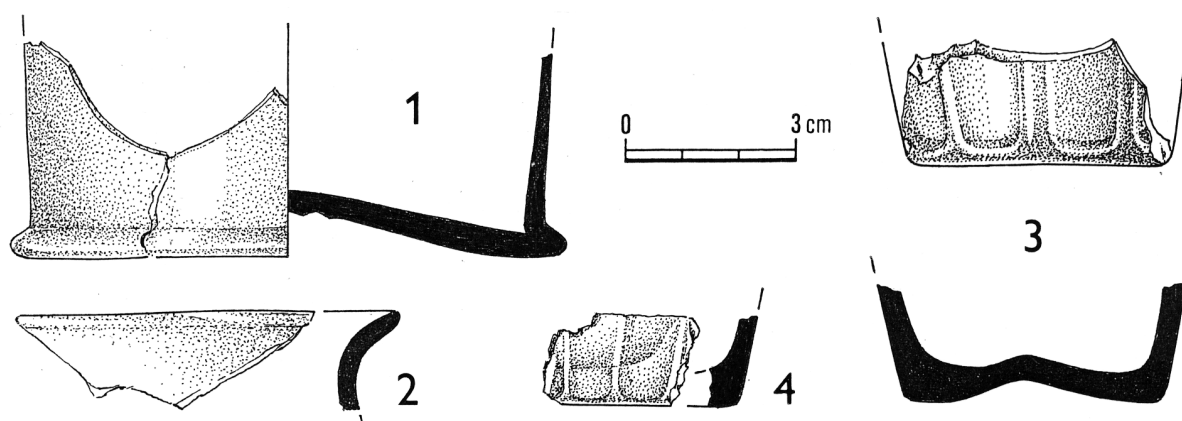
4.4. Technická keramika – sklářské formy

Mezi šesti zachycenými fragmenty z bělavé a tvrdě vypálené jemné keramické hmoty jsou dobře určitelné jeden větší a dva malé zlomky vícedílné formy (č. př. 10/04-4, vrstva 5) na čtyřbokou lahev-prysku o rozměru stěny 70×125 mm. Vnější hrubě upravený, okrájený povrch má na sobě hlubší rýhu (*obr. 5:1–3*) pro obvyklé svázání částí formy drátem (*Gelnar 2004*, 1).

Ze stejného keramického materiálu je i okrajový zlomek nízkého bočníkovitého uzávěru větší formy (*obr. 5:4*). Dva zbývající drobné fragmenty jsou neurčitelné.

4.5. Technická keramika – kamnové kachle

Výzkum přinesl také 14 zlomků novověkých kamnových kachlů. Zachycené fragmenty pocházejí nejspíše jen ze dvou kachlů s reliéfní výzdobou: komorového rohového s vegetabilními motivy a užití plo-

Obr. 6. Xaverov, okr. Benešov. Záchraný výzkum v jámě pro odpadní jímku na pozemku zbořeného domu č. p. 12. Výběr fragmentů dutého skla (sběr nad výkopem). 1–3 bezbarvé sklo, 4 růžově zbarvené sklo

chou obvodovou lištou (obr. 5:5–7) a profilovaného římsového (obr. 5:8) rovněž s rostlinným ornamentem a s mušlemi. Oba kachle jsou režné a zejména rohový kachel má na čelní vyhřívací stěně zbytky červeného nátěru.

4.6. Sklo – surové sklo

Surové sklo představují především beztvare, někdy i větší masivní střepy nazelenalého skla, které je zachováno i na zlomcích den hutních pánví. Z celkového počtu 28 zl. jsou jen 3 zl. surového skla slabě růžově zbarveny (č. př. 10/04-1).

4.7. Sklo – odpad ze zpracování

Vedle kusů surového skla jsou dalším dokladem výroby a zpracování skla drobné, někdy žebrované odstřížky a také kapky skla z bezbarvého i slabě růžově zbarveného skla (57 zl., č. př. 10/04-1, 2, 4).

4.8. Sklo duté

Soubor čtyřiceti malých zlomků dutého skla je vlastně další součástí zpracovatelského odpadu, který představovaly i zmetky nebo i celé výrobky poškozené při chlazení nebo následné manipulaci.

Sklo je tenkostěnné, buď bezbarvé nebo slabě růžově zbarvené, zachycené vzorky mají různou měrou irisované, hedvábně matné nebo lesklé povrchy, sklovina je odbarvena do šeda až téměř do běla – zřejmě burelem. Vady jako kyšpa (drobné bublinky nedočeřené skloviny), neprotavený písek, pučhýře, poškrábané formy se na nálezech vyskytují běžně.

Bezpečně určitelnému tvaru patří v Xaverově sklenice z tzv. roztočeným dnem, na které byl nataven válec samotných stěn (obr. 6:1). Tato technologie tvarování z ruky je běžná při výrobě dutého skla v raném novověku.

Menší část produkce je foukaná do forem – doloženy jsou žebrované víceboké skleničky z bezbarvého (obr. 6:3) i růžově zbarveného skla (obr. 6:4). Ve sklárně se však vyráběly i tzv. prysky, tj. čtyřboké menší lahve, jak vypovídají fragmenty výše zmíněné formy (obr. 5:1). Prysky se objevují ve větší míře v renesančním období, ale jejich obliba trvá i v baroku a ve venkovském prostředí jsou oblíbeny zejména ve 2. polovině 18. a v 1. polovině 19. století (Lněničková 2004, 1).

4.9. Stavební keramika

Stavební keramika je v souboru nálezů zastoupena čtyřmi zlomky cihel. Dva kusy pocházejí ze sběru na hromadě zeminy z výkopu (č. př. 10/04-1), další dva fragmenty ze vzorkování vrstev 6 a 7 (č. př. 10/04-5, 6). Všechny kusy cihel jsou druhotně přepáleny a povrch, pokud se zachoval, mají silně zasažený žárem. Byly zřejmě součástí vyzdívek sklářské pece. Výška 7 cm měřitelná jen u jednoho ze zlomků naznačuje běžný novověký formát.

4.10. Ostatní nálezy

Jde většinou o předměty, které s produkcí či zpracováním skla nesouvisí a představují běžný sídlištní odpad nebo mohou v případě sběru nad výkopem (č. př. 10/04-1) pocházet i z porušených, stratigraficky mladších vrstev 19.–20. století nad souvrstvím sklářského odpadu. Kromě zvířecích kostí patří do této skupiny nálezů např. i zlomek středové části běžného plochého dvojkonického brousku na kosu z pískovce (*obr. 5:9*), železný hřebík a zlomek litinového hrnce.

Jeden drobný zlomek plochého skla (č. př. 10/04-1) ze sběru nad výkopem je novodobý, další zcela ojedinělý střep z tabulky s výraznou patinou z vrstvy 5 (č. př. 10/04-4) může pocházet ze zasklení okna a nemusí být dokladem výroby plochého skla.

5. ZÁVĚR

Stavba odpadní jímky na parcele zbořeného domu č. p. 12 v Xaverově porušila pod novověkými komunikačními úrovněmi (18.–19. stol.) odpadové souvrství, které bylo zřejmě naváženo nebo přispíváno ke svahu nad jižním břehem malého potoka. Ze souvrství pocházejí kromě běžných sídlištních nálezů zlomky sklářských hutních pánví, keramických forem, surového skla, odstřížků, kapek skla i střepů ze znehodnocených kusů dutého skla. Nálezy skla i technické keramiky je možno podle technologie, tvarů sklářských hutních pánví i doprovodných sídlištních nálezů datovat do starší fáze mladšího novověku (NO 2, 18. století).

Pokusíme-li se spojit archeologická zjištění a údaje v písemných pramenech, souvisejí zachycené hmotné doklady sklářské výroby v Xaverově pravděpodobně s činností choratické (choratské nebo také choradské) huti, založené kolem roku 1730 (*Adler 1968*, 300). Zprávy neoznačují sice přesnou polohu sklárny, ale vzhledem k tomu, že Choratice dělí od Xaverova vzdálenost asi 750 m, považujeme náleзовou situaci za odpadové souvrství-střeplík uvedené huti, která se musela nacházet v bezprostřední blízkosti výzkumu, snad právě na místě zbořeného domu č. p. 12, a to i podle místní tradice. Protože huť byla v roce 1746 stržena (*Adler 1968*, 300), a předpokládáme-li, že hromadné ukládání odpadu, např. vyrazených pánví, probíhalo průběžně během činnosti huti, je možné upřesnit datování většiny nálezů spojených s výrobou skla i doprovodných nálezů z vrstev 5–7 do doby mezi roky 1730–1746. Pro umístění sklárny v místě domu č. p. 12 hovoří i blízkost vodního zdroje, který mohl být využíván pro výrobní účely, např. k pohonu stupníků na drcení křemene pro přípravu sklářského kmene.

Díky výzkumu v Xaverově dokážeme dnes také lokalizovat osadu Hutě nebo Huť, která se objevuje v písemných pramenech konce 18. a 1. poloviny 19. století (*Schaller 1788*, 125; *Sommer 1844*, 106). Podíváme-li se na situaci Xaverova na 1. vojenském mapování, je v místě dnešního Xaverova na severní straně potoka dobře patrný čtyřúhelníkovitý areál s třístrannou zástavbou (*Urban – Urbanová – Pecka 2007*, 34). Jde nepochybně o zaniklý dvůr Xaverhof, jehož areál je zachován i v dnešní parcelaci (*obr. 1:D*). Na jižní straně potoka zachycuje list vojenského mapování další čtyři objekty, z nichž jeden odpovídá poloze domu č. p. 12 – v místě bývalé huti. Ze situace vyplývá, že se názvu Xaverov užívalo zprvu pro severní část osady na místě později raabizací zrušeného dvora, ale pro jižní část vsi, kolem domu č. p. 12, a bývalé panské myslivny (č. p. 2), kde po roce 1780 vyrůstaly domy nových osídlenců, se stále říkalo Hutě. Nejde tedy o samotou mimo obec, jak se někdy mylně soudilo.

Činnost choratické (xaverovské) sklářské huti, jejímž hlavním programem byla výroba dutého bezbarvého a růžově zbarveného dutého skla, spadá do období velkého rozmachu sklářství v Posázaví. V prvním desetiletí 18. století byly založeny v Posázaví tři hutě, do konce poloviny století dvaadvacet hutí a do konce století pak dalších deset.

Z písemných pramenů víme, že sklárna na Nechybě založená opatem Sázavského kláštera Košínem pracovala od roku 1709 s přestávkou do roku 1719. Sklárna v Ostředku byla založena v roce 1715 a zanikla asi za čtyři roky pro nedostatek dřeva. Na šternberském panství byla založena huť v nedalekém Poříčce, někdy zvaná Čeřenicá, která pracovala od roku 1734 do roku 1757. Všechny tyto sklárny vyráběly zejména duté a tabulové sklo, které se rafinovalo nejvíce na Českolipsku (*Adler 1968*, 300; *Tywniak 1966*, 266; *Wlasák 1998*).

Malý záchranný výzkum v Xaverově přinesl nepočtené, ale pozoruhodné hmotné doklady o málo známé sklářské výrobě na počátku mladšího novověku v lesnaté oblasti Posázaví, které se množstvím skláren v té době vyrovnávalo některým tradičním sklářským regionům v pohraničních oblastech Čech.

LITERATURA

- Adler, J. 1968: Několik poznámek k minulosti předchůdců kavalierovských skláren, *Sklář a keramik* 18, 300–301.
- Bernat, J. – Kališ, J. – Štědra, M. 2002: Dvě nově zjištěné opevněné výšinné polohy v Sázavě, okr. Benešov, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 145–161.
- Bernat, J. – Štědra, M. 2004: Středověké opevnění u Bělokozel, *Sázavsko* 9, 26–31.
- Bernat, J. – Štědra, M. 2005: Posázavská hradiště – nové nálezy a poznatky, *Archeologie ve středních Čechách* 9, 197–225.
- Bernat, J. – Štědra, M. 2007: I. Pravěké a středověké osídlení. In: Urban, V. – Urbanová, V. – Pecka, J. (eds.), *Xaverov 1752–2007*. Xaverov, 5–16.
- Bubeník, J. 1970: Příspěvek k poznání hradištního osídlení Posázaví, *Archeologické rozhledy* 22, 286–306.
- Bubeník, J. 1971: Slovanské hradiště u osady Vraník, *Archeologické rozhledy* 23, 58–62.
- Bubeník, J. 2001: Raně středověký hrad u Vraníka, jeho okolí a zázemí. K topografii dávného osídlení okolí dnešního města Sázavy, *Sázavsko* 8, 34–43.
- Demek, J. (ed.) a kol. 1987: *Hory a nížiny*. Zeměpisný lexikon ČSR. Praha.
- Drahotová, O. a kol. 2005: *Historie sklářské výroby v Českých zemích*. 1. díl. Praha.
- Gelnar, M. 2004: Vývoj sklářských forem a předforem v českých zemích do 19. století. 6. díl. Konec keramických forem a rozvoj forem kovových, *Technika, technologie* 37/2004, www.glassrevue.com.
- Kolektiv 1978: *Retrospektivní lexikon obcí ČSR 1850–1970*. I. díl, sv. 1, II. díl, sv. 1. Praha.
- Lněničková, J. 2004: Proměny čtyřboké lahve na lihoviny, *Sklo pro gastronomii* 10/2004, www.glassrevue.com.
- Maštalíř, J. 1966: Sázavská kronika, nástin historie městečka Sázavy. Nепublikovaný rkp.
- Schaller, J. 1788: *Topographie des Königreichs Böhmen*. Bd. 10. Kaurzimer Kreis. Prag.
- Sommer, J. G. 1844: *Das Königreich Böhmen*. Bd. XII. Kaurzimer Kreis. Prag – Wien.
- Štědra, M. 2006: Hmotné doklady sklářské výroby z Xaverova (okr. Benešov), *Pod Blaníkem* 10, č. 1, 14–16.
- Tywniak, J. 1966: Zaniklá sklárna v Poříčce u Českého Šternberka, *Sborník vlastivědných prací Podblanicka* 7, 266–270.
- Tywniak, J. 1972: Zaniklé osady Bílava (u Keblova), Knínice (u Voračic), Křivolaje (u Xaverova). Příspěvek k jejich lokalizaci, *Acta regionalia* 1970–71, 200–204.
- Tywniak, J. – Tywniaková, J. 1986: *Ostředek*. Z jeho historie i současnosti. *Ostředek a Benešov*, 2. vyd.
- Urban, V. – Urbanová, V. – Pecka, J. (eds.) 2007: *Xaverov 1752–2007*. Xaverov.
- Wlasák, O. 1998: Sklářství v Posázaví v 18. a 19. století, *Sázavsko* 5, 49–71.
- Žebera, K. 1936/38: Archeologický výzkum Posázaví I. Neolitické a středověké lomy na „Bílém Kameni“ u Sázavy, *Památky archeologické* 41, 51–58.

DIE SPUREN NACH DER NEUZEITLICHEN GLASHERSTELLUNG IN XAVEROV, BEZ. BENEŠOV

Beim Bau einer Abfallgrube im Zentrum der erst nach 1780 entstandenen Gemeinde wurde eine mächtige Abfallschicht beim Haus Nr. 12 vernichtet, welche vor allem die Bruchstücke eines reinen und farbigen Glases beinhaltete. Ausser zerschlagenen Glasgefäßen bildet der Herstellungsabfall aus Glas, wie Tropfen, Abschnitzel sowie Stücke der Glasmasse einen wesentlichen Teil des Fundbestandes. Zu weiteren sicheren Belegen einer ehemaligen Glasproduktion in Xaverov gehören zahlreiche Fragmente von keramischen Glaspfannen und Scherben größerer, unglasierter, auf der Drehscheibe hergestellter Keramik, welche zur Abkühlung des Glases sowie zur Aufbewahrung der Glasmasse diente. Die übliche Gebrauchs- oder Küchenkeramik und Ofenkachelbruchstücke sind in dem Fundkomplex rar vertreten. Auf Grund der kleinen archäologischen Rettungsuntersuchung wurde festgestellt, dass die Funde mit

dem Betrieb einer Glashütte zusammenhängen. An diesem Ort soll sie sich auch aufgrund der schriftlichen Überlieferung befinden. Die Schriftquellen datieren die Glashütte in die Jahre 1730–1746. Sie wurde zur Vorgängerin sowohl des Wirtschaftshofes Xaverhof als auch des späteren Dorfes. Der Befund erbrachte seltene materielle Belege zur wenig bekannten Glasherstellung am Anfang der jüngeren Neuzeit in der Waldlandschaft des Sázava-Gebietes. Damals war diese Gegend manchen traditionellen Glasregionen in den Grenzgebieten Böhmens ebenbürtig.

JIŘÍ BERNAT

ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE STŘEDNÍCH ČECH, NAD OLŠINAMI 3, 100 00 PRAHA 10

MILAN ŠTĚDRA

ANENSKÁ 171, 285 06 SÁZAVA